

Pál-Antal Sándor

Örmények Marosvásárhelyen

Az alábbiakban az örmények Marosvásárhelyen való megjelenésére és 1848 előtti ottlétükre vonatkozó adatokat ismertetjük. E célból a marosvásárhelyi Nemzeti Levéltárban őrzött városi levéltárában és a római katolikus egyházi anyakönyvekben végeztünk feltáró kutatást. A kapott adatok alapján, nyomon követhettük ennek az életerős rendkívül szívós közösségnek a város életébe való beilleszkedését.

Az *örmények*, mint kereskedők tűntek fel Marosvásárhely közéletében. Az első velük kapcsolatos adatok a 17. századból valók. Ebben az időszakban főként a helyi országos vásárokon tűnnek fel, mint vándorkereskedők. De a szórványos jelzések néhány, a városban élő örményről is tudósítanak. Az első név szerint ismert személy Örmény (Eórmeni) Gergely, aki 1633-ban városi polgárjogot kap.¹ Egy másik, Örmény (Eörménj) János 1645-ben teszi le a város előjárói előtt a polgár-esküt.² A század végéig bizonyosan más örmény kereskedők, vagy kézművesek is megjelentek a városban, akikről azonban adathiány miatt nincs tudomásunk.

A 18. század folyamán a szó szoros értelmében vett kereskedő kevés van a városban. Az évszázad első felében túlnyomó többségben a görög és macedo-román kalmárok és szatócsok folytatnak itt kereskedéssel kapcsolatos tevékenységet. Az örmények jelenléte a városban az 1740-50-es években válik érezhetővé. 1739-ben a minoriták boltjának működtetésére Kövér András pater superior egy Tódor Lukács örmény kereskedőt alkalmaz, amelyért 50 rénes forint taxát fizetnek a városnak. Az örmény ellen testületileg fellépnek a görögök kereskedők – Ternovai Görög András, Görög István, Görög József és Görög Márton – és ráveszik a tanácsot az engedély a visszavonására és a konkurensnek a városból való eltávolítására.³ Két év múlva a görög kompánia megegyezik a tanáccsal az idegen konkurencia megfékezése és helyzeti előnyük biztosítása érdekében. Az egyezség tartalmát a kompánia 1741. március 17-én egy tíz pontba foglalt szerződés jellegű nyilatkozatban rögzíti, amely egy sor előjogot biztosít számukra más kereskedőkkel szemben.⁴

---

¹ PÁL-ANTAL SÁNDOR: *Marosvásárhely XVII–XVIII. századi jogszabályai és polgárnévsorai*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006, 265.

² Uo. 278.

³ Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, Marosvásárhely város levéltára (a továbbiakban: *Mvhely lt.*) Acta Politica, 199/B/1739, 211/1741, 209/1742. sz.

⁴ Mvhely lt, Acta Politica 211/1741.

1742 augusztusában, a városvezetésbe is bejutott képviselőik révén a görög kereskedők⁵ a tanáccsal, erőszakkal távolíttatnak el egy Medgyesi Farkas nevű örmény kereskedőt, aki a jezsuita páterektől ”a Szent György utcza piatzi napnyugati szegeletén” házat vásárolt. A kitoloncolását pedig hálából 800 magyar forintért megvásárolják annak házat és a városnak ajándékozzák.⁶ Nagylelkű adományuk fejében, a bor kiárusításának bérletét is további két évre meghosszabbítatják. De az egyre erősödő örmény térhódítást nem tudják megállítani.

A helyi korlátok leküzdése érdekében a jómódú örmény kereskedők pártfogásért a központi hatóságokhoz folyamodnak, ahonnan támogatást is kapnak. Főkormányzéri közbelépés segítségével bekapcsolódhatnak a helyi kereskedelmi életbe és annak egyre erősödő részeseivé válnak. Az első név szerint ismert, Marosvásárhelyen szabad kereskedési joggal rendelkező örmény az erzsébetvárosi Patrubán (Akkori írás szerint Pátrubán, vagy Pátrubány) Lukács. Ő 1755-ben kap Főkormányzéri által megerősített szabad kereskedési jogot a város területére.⁷ Egy pár évvel később az erzsébetvárosi örmény kereskedő kompánia négy tagjával köt szerződést a város, az itteni kereskedés tevékenységük lebonyolításának a biztosítása érdekében. Az 1760. október 11-i megállapodás értelmében Csiki Márton, Csiki István, Patrubán Lukács és id. Görög Demeter számára, akik már 5-6 éve bizonyos taksa lefizetése mellett addig is kereskedtek a városban, szabályozzák tevékenységük folytatásának feltételeit.⁸ Kérésükre a sátoros helyeik mellé a város nem emel újabb sátrakat, hanem szabad teret hagy a sokadalmi vásárok számára. Az egyezség második pontjában a város megígéri, hogy: „Itten a városon mostan lévő kereskedőkön kívül más akármi nemű kereskedők, akik a

---

⁵ A város vezetőségébe bejutott görögök közül a legsikeresebb pályafutása Görög Györgynek volt. Ő 1736-ban tanácsos lett, 1742-ben director (a városi ügyészség vezetője), 1746-ban pedig főbíró, az után haláláig különböző tanácsi tisztséget viselt: albíró, jegyző, városgazda. Továbbá lásd: Pál-Antal Sándor: *Marosvásárhely története I. A kezdetektől 1848-ig*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009, 153.

⁶ Mvhely város lt, Acta Politica 209a/1742. sz. Az intézkedésről 1742. augusztus 7-én kibocsátott tanácsi döntés így szól: „a Maros Vásárhelyi Pater Jesuiták ő kegyelmék fent valo második contignation házokot ennek előtte bizonyos üdőben egy ebesfalvi Medgyesi Farkas nevű kereskedő örmény, absque civica incorporatione, contra constitutionem in praejudicium civitatis (a város alkotmánya ellenére, a város megkárosításával való polgárrá válással) megvásárolván itt való lakás végett, kinek is itt való lakása ezen városi kereskedő boltos rendeknek is nagyon praejudiciálni respectu mercium suarum venalium (kereskedelmi bevételeikben kárt okozni) láttatván, kik is sollicituskodván (szorgalmazván) azon örménynek városunkról való amovealtatásán (eltávolításán), erre való nézve, hogy tudni illik, semel pro semper in perpetuum (egyszer s mindenkorra örökösen) az örménység az városról az megnevezett örménnyel együtt amoveáltassék, és semmi szín s praetextus (ürügy) alatt a városra kereskedés és lakás végett soha ne admittáltassék (megengedtettsék). Azon kereskedő rendek tudni illik Görög András, Görög István, Görög Márton, Görög József, Palatkai István és ifjú Görög András uram ő kegyelmek azon házat qua civisek (mint polgárok) közelebbek lévén hozzá, önként való akaratjukból, tettésükből azon örménytől redimálák (visszavásárolák) az város számára fl. Hung. 800 id est nyolcszáz magyar forintokkal... az alatta való bolttal edgyütt a dato praesentium (a jelen naptól kezdődve) a ház a városé legyen.” Lásd: Pál-Antal Sándor: *Marosvásárhely története I. A kezdetektől 1848-ig*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2009, 152.

⁷ Mvhely város lt, Acta Politica 372/1754. sz.

⁸ Uo. Acta Politica 1111/1760. sz.

fenn denominált (megnevezett) kereskedőknek praejudiciumukra (kárakra) lehetnének, kereskedés végett a város akartjából ide a városra nem inducáltatnak (hozattatnak), és a négy országos vásáron kívül nem admittáltatnak (engedélyeztetnek).” Ugyanakkor megszabják, hogy a gyolcsot és egyéb afféle portékát árusító zsidó és lengyel kereskedők csak a sokadalmak alkalmával tartózkodhatnak itt. A házalást is eltiltják tőlük. A Fogarasi János „bakaniás kereskedő” (szatócs) és Görög Demeter selyemárus által „piaczsor” melletti helyet 70 magyar forintért, vagyis ugyanazért a taksáért, mint amennyit addig Fogarasiék fizettek, átadják a folyamodó örményeknek. Az előbbieket számára pedig távolabb jelölnek ki egy helyet, és megszabják, hogy Fogarasi szatócs cikkekkel foglalkozzon, társa pedig maradjon továbbra is a selyemárusításnál. Mindezekért az örmények számára kedvező feltételekért Csikiék az eddigieknél nagyobb taksát fizetnek: Patrubán Lukács 150 forintot, Csiki István és Márton 120–120-at.

1767 elején Ábrahám Pál és Lukács Pál örmény kereskedők kérnek és kapnak közösen a várostól árusítási jogot. Ők addig Patrubán Lukáccsal együtt voltak, de mivel megkülönböztek saját boltot nyitottak. Ők is a fennebbiek számára biztosított feltételek mellett kapják meg az engedélyt. Sokadalmi sátorhelyet is biztosítanak nekik a Patrubánéval szemben az erzsébetvárosi örmény kompánia sátorainak alsó szegletén.⁹ Velük egy időben, hasonló feltételek mellett engedélyezik Patrubán Márton ugyancsak erzsébetvárosi kompaniabeli kereskedő itteni működését.¹⁰

Csiki Márton 1768-ban már a polgárjog megadását kéri a várostól, de csak 1783-ban kapja meg azt.¹¹ 1778-ban öt örmény kereskedő tevékenykedik a városban, mégpedig: Ábrahám Pál, Csiki Márton, Novák Márton, Patrubán Lukács és Patrubán Márton. 1799-re a polgárjoggal rendelkező örmény kereskedők száma tízre emelkedik.¹²

Amíg a 18. század első felében a város kereskedelmét a nagyszebeni Görög Kompániához tartozó görögök dominálják. Az 1800-as évek elejére örmény kereskedők befolyása eléri, és túl is szárnyalja a görögökét. Előre törésüket maga a városi előljáróság is aggódva figyeli. Erre utalnak az „esküdt közönség”, vagyis külső tanács több alkalommal is lejegyzett és az előljáróság tudomására hozott figyelmeztetései is.

1812-ben az esküdtek testülete azt sérelmezi, hogy „az örmények városunkban a törösök polgárainknak nagy prejudiciumára annyira megszorodtanak, hogy már a város fényesebb és

---

⁹ Mvhely lt, Acta Politica 1111/1767. sz. 5–6.

¹⁰ Uo., 12.

¹¹ Mvhely lt, Acta Politica, 1129/1768, 2965/1783. sz.

¹² Lásd Pál-Antal Sándor: Marosvásárhely XVII–XVIII. századi jogszabályai..., 309–316; Mvhely lt, Adótabellák 102/1778, 121–122/1799.

jobb helyeit ők bírják, a piac s ahhoz közel eső utcákbeli jószágokat legnagyobb áron is megvásárolják, sőt naponként annyira sokasodnak, hogy attól lehet tartani, hogy miattuk ennek utána jó helyeken jószágot sem lehet másnak venni".¹³ 1817-ben a miatt tiltakoznak, hogy Csíki Márton örmény kereskedő a Maros túlsó partján vásárokat kezdett tartani.¹⁴

A marosvásárhelyi szűcs céh 1814-ben több ízben is felpanaszolja, hogy a helybeli örmények közül némelyek, „hol nyilván, hol megszokott alattomos ravaszsággal”, a céh elővásárlási joga ellenére a báránybőröket a mészárosoktól felszedik, és őket a mesterségükhöz kötődő jövedelmük egyik ágától megfosztják.¹⁵ Különösen Patrubán Gergely és Isekutz Bogdán „magához hasonló két erzsébetvárosi örményekkel” vásárolja a mészárosoktól a bőröket, többet ígérve értük. 1819-ben ugyancsak a szűcsök azzal a panasszal fordulnak a tanácshoz, hogy Csíki Márton, Isekutz Bogdán és három másik kereskedő boltjaikban bőrneműt árulnak a céh privilégiuma ellenére, „úgy annyira, hogy már céhünknek tagjai a mesterségekből nem élhetnek, magok míveket el nem adják”.¹⁶

A kereskedők száma a városban sosem volt magas, de a növekvő igényekhez igazodva számuk állandó emelkedésben van. 1835-ben 25 adófizető kereskedő család él Marosvásárhelyen, 1842-ben 31, ebből 10 özvegy, jelentős részük örmény.¹⁷ Ez utóbbi évben a városi nyilvántartások szerint örmények voltak: Csíki Gergely, Csíki István, Dragomán Kristóf, Emanuel Péter, Istvánfi Antal, Jakabffi József, Novák István, Petráskó Márton, Szenkovits Lajos, Dobál Antalné, Emanuel Mártonné, Isák Emanuelné, Issekutz Deodatiné, Issekutz Mártonné, Nagy Istvánné Ötves Antalné, és Stephani Demeterné. Közülük jó anyagi helyzetével, a 19. század első felében Csíki Márton, majd Csíki Gergely tűnik ki. Csíki Gergely 1842-ben a város legtöbb adófizető polgára volt.

*

A város kereskedelmi életében számottevő szerepet játszó örmények pontos számát nem ismerjük, hiszen a nyilvántartásokban ritkán szerepelnek a kereskedőtársak, a segédek, vagy egyéb feladatot is ellátó alkalmazottak. Az 1800-as évek első felében bizonyosan harmincöt-negyven család is áruértékesítésből biztosíthatta megélhetését.

---

¹³ PÁL JUDIT: *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda. 2003. 231.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo. 271.

¹⁶ Uo. 271–272.

¹⁷ Mvhely lt, Adótábellák, 170–171/1842. sz.. Lásd Pál-Antal Sándor: *Marosvásárhely története*, 248–249.

Időközben a kereskedők mellett megjelentek más mesterséget űzők is, akikről csak elvétve szerezhettünk tudomást. A korabeli szokás szerint a városba telepedést elég szigorúan betartott, „törvényeknek” is nevezett jogszokások szabályozták. Főként a kézművesek igyekeztek meggátolni a céheknek nevezett érdekszövetségeiken kívüli kézművesek itteni ténykedését a konkurencia kizárása érdekében. Ezért az örmények előtt is a 18. század utolsó harmadáig a gyökérverés csak a kereskedők számára volt nyitott. Ezen a gyakorlaton II. József idejében egy rövid időre változtattak, amikor a városba való letelepedést nyitottabbá tették. Ebben válhatott Csíki Márton [1783] és Patrubán Márton (1786) kereskedő, valamint Szentpéteri Kristóf¹⁸ kézműves lett városi polgárrá.

II. József 1790-ben bekövetkezett halála után a város ismét visszaállította a polgárráfogadás korábbi gyakorlatát. A kialakult helyzetet jól tükrözik az örmények jogaival kapcsolatos 1790–1793. évi országgyűlési viták. Ekkor a város ragaszkodott ahhoz, hogy a városi polgárráfogadás a tanács kizárólagos joga maradjon, és a felsőbb hatóságok ne kényszerítsék őket arra, hogy akaratuk ellenére örményeket polgárokkul maguk közé vegyenek. A városi polgárrá válás útját számukra a csak a kereskedés üzésére tartották biztosíthatónak. És valóban, 1793-mal kezdődően az örmény származású városi polgárok mindnyájan a kereskedők sorából származók voltak: Dobál Antal és Patrubán János 1793-ban, Isák János 1795-ben lettek azzá, akik után következtek Petráskó Gergely, Novák Deodatus, Emánuel István, Isák Antalné és Ábrahám Pálné, mindnyájan 1799 előtt.

A szigorú polgárrá válási feltételek nem akadályozhatták meg a jobb megélhetési feltételeket nyújtó városba irányuló munkaerő áramlást, hiszen a gazdasági fejlődés igényeinek a kielégítését a környékről vagy a távolabbi vidékről érkezők biztosították. És az idetelepedettek között található szép számmal örmények is. Ezt gyarapodást tükrözik a város római katolikus anyakönyvei.

Amint tudjuk, az örmények az örmény-katolikus vallást követték. Ott ahol nem tudtak saját egyházközséget létrehozni, a helyi római katolikus egyházközségek keretén belül gyakorolták hitéletüket. Ezt tették a marosvásárhelyiek is. Gyerekeiket az itteni plébánia templomban tartatták keresztség alá, házasságot is ott kötöttek és halottaikat is a katolikus szertartás szerint temették el.¹⁹ Így nemcsak egyházi életük, hanem népmozgalmi megnyilvánulásaik nyomon követését is az egyházi anyakönyvek segítségével végezhetjük. Az említett egyházi anyakönyvekben az 1740–1849 közötti időszakból ötven örmény családot

---

¹⁸ Szentpéteri polgárrá válásának ideje ismeretlen, de az 1780-as évekbeli adótabellákban már a polgárok között található.

¹⁹ Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, Egyházi anyakönyvek gyűjteménye, 864–868. sz.

azonosíthatunk. Vannak közöttük egy-két alkalommal említett családok (házasságkötés, születés vagy temetéssel kapcsolatosan), pl. az Avédith, Bogdánffi, Duha, Kozák, Kutsovits vagy László familia, akik 1848 előtt különösebben nem szaporodtak itt el, vagy nem éltek huzamosabb ideig a városban. De vannak szép számmal olyanok is, akik népes családokká terebélyesedtek, és családfőik a város ismert és elismert polgáraivá váltak. A legnépesebb örmény famíliák között találjuk a Bogdán (három népes család), Csíki (tizenegy család), Emánuel (öt család), Eránosz (öt család), Issekutz (hat népes család), Istvánfi vagy Istvánffy (tíz család), Novák (tizenkét népes család), Patrubán (kilenc népes család), Petráskó (négy népes család) és Szentpéteri (öt népes család) nevűeket.

Származásukat tekintve döntő többségük erzsébetvárosi volt. Az erzsébetvárosi származást a források elég gyakran ki is hangsúlyoznak. De vannak köztük gyergyószentmiklósiak, csíkiak, és szamosújváriak is. Ez utóbbiak többen is. Az 1840-es évekig eléggé zárt közösséget alkottak. Erre utal az a tény, hogy maguk között házasodtak, a házasságkötésekkor jelenlévő tanúk és az újszülöttek keresztszülei rendszerint csak örmények voltak. Azért akadtak kivételek is. Így: Novák Frigyesnek János nevű fiát 1779-ben gr. Lázár János és Matskási Ágnes, Anna nevű leányát pedig 1783-ban Radák József és özv. Sándor Jánosné keresztelték. Szentpéteri Kristófnak 1781-ben született Anna Mária nevű leányának Péterfi József és Prenner Anna Borbála, az 1784-ben született János nevű fiának pedig Péterfi József és Matskási Ágnes voltak a keresztszüleik. A későbbiekben nem örmény keresztszülőkkel Petráskó Gergely, Csíki Gergely, Issekutz Márton, Csíki János dr., valamint Jakabffi József egy-két gyerekének a keresztelésénél találkoztunk.

Foglalkozásukat tekintve döntő többségük kereskedő volt. Kézműves csak elvétve akadt közöttük. Érdekes, hogy az erzsébetvárosi Szentpéteri család Marosvásárhelyre költözött egyik tagja, Kristóf a kézműves mesterséget választotta. Ennek a családnak a tagjai egy alkalommal sem szerepeltek a kereskedők között, kitartottak a kézműves mesterségek mellett. Az 1786-ban született Antal szabó lett, az 1791-ben született János pedig szűcs.

Ahogy a társadalmi érvényesülés lehetőségei az 1800-as évek első felében tágulni kezdtek, a kereskedők mellett más foglalkozású örmények is megjelentek, akik főként az egészségügyi és a jogi pályákon való érvényesülést választották. Főként a Csíki család több tagja fordult el a kereskedelemtől, János orvosi pályát választott, Ferenc (sz. 1819.) patikus lett, Márton (sz. 1812.) pedig ügyvéd. Az Issekutz családból az 1811-ben született Adeodát ugyancsak jogi pályára lépett és bíróként városunk neves és megbecsült polgárává vált.

Akárcsak a város lakossága általában, az örmények is az 1848 előtti rendi társadalomra jellemző állapotokat tükröző különböző jogállásúak voltak. Találhatók közöttük egyszerű *városlakók*, *jó módú polgárok*, de *nemesi* kiváltságokkal élők is. A városban munkát, megélhetést találók előbb egyszerű városi lakosokká váltak. A jobb módúak polgárjogot is szereztek, akik a „városi törvénykönyvben” 1604-ben lefektetett jogokkal és kötelezettségekkel felruházott társadalmi réteg tagjaivá váltak. Ők olyan személyek voltak, akik becsületes megélhetési lehetőségekkel rendelkeztek, házak és örökségek birtokosai voltak, és akik a város épülésére, jogainak tiszteltben tartására és megvédésére esküvétellel kötelezték magukat. A városban élő polgár-gyerekek és az idegenből érkezettek a polgárjog megszerzése előtt csak városi lakosok voltak, városi „civis-jog” nélküliek. Társadalmi helyzetüktől függően lehettek „libertinusok”, vagyis szabadok-szabadosok, zsellérek, napszámosok vagy szolgák, attól függően, hogy milyen munkából biztosították megélhetésüket. Létükre vonatkozó részletesebb adatokkal nem rendelkezünk, de a korabeli adótáblák, valamint az egyházi anyakönyvi bejegyzések arra utalnak, hogy a polgárrá vált örmények mellett voltak egyszerű városlakó örmények is.

A városban élő örmények jelentős része *városi polgárrá* vált. Az 1783–1844 közötti időszakból legkevesebb 44-en szereztek meg a polgárjogot. Tényleges számuk magasabb lehetett, hiszen a fennmaradt nyilvántartások hiányosak.²⁰

A módosabb örmény kereskedők egy része *nemességet* is szerzett. Összesen 56 magyar nemességet szerzett örmény familiát tartanak számon. Ezek közül többen Marosvásárhelyhez kötődnek, főként az ideszármazott családtagok révén. Ilyen nemesi leszármazottak a Csiki, Gáspár, Issekutz, Novák, Petráskó, Patrubán, Szentpéteri és Verzár családok tagjai. Közülük Petráskó Gergely 1831-ben marosvásárhelyiként szerzett nemességet. (Később, az általunk tárgyalt időszak után, Issekutz Adeodát marosvásárhelyi előnévvel újabb nemességet is szerzett.)

Az örmény nemességgel kapcsolatosan megjegyzendő, hogy legtöbben a 18. század második felében, Mária Terézia uralkodása alatt szereztek meg a kiváltságot. Ebben az időben ugyanis gyakorlattá vált a nem földműveléshez vagy fegyverforgatáshoz kötődő foglalkozásúak megnevesítése. Ilyenek voltak a az orvosok (pl. a Marosvásárhelyhez kötődő Mátyus István) és a kereskedők.

---

²⁰ Pál-Antal Sándor: Marosvásárhely XVII–XVIII. századi jogszabályai..., 304–322; Mvhely lt, Majorsági pénztáros számadásai 1809–1848-ból.

Az örmények előtt álló nemesség-szerzési lehetőségek az uralkodó háznak főként a katonai kiadások fedezésére tett anyagi támogatások honorálásához kötődtek. Jól példázza ezt a helyzetet az erzsébetvárosi Szentpéteri Kristóf nemeslevele 1760-ból. Ennek megokolásában olvashatjuk, hogy mivel az uralkodóhoz benyújtott állhatatos könyörgése mellett a kincstárat bizonyos mennyiségű pénzzel segítette a most zajló háborúban, az uralkodó felruházta a birodalomban gyakorolt nemesi jogokkal. A szerzett kiváltságokat azonban tulajdonosaik csak részben élvezhették. Városlakók lévén, a városi jogszabályok korlátozó rendelkezései miatt, az ott lévő házaikra, örökségeikre és személyükre vonatkozóan is adófizető polgárok maradtak.

In Puskás Attila–Szász Ávéd Rózsa (szerk.): *Örmények a magyar kultúráért*. Kiadja a Marosvásárhelyi Örmény–Magyar Kulturális Egyesület, Gyergyószentmiklós, 2013, 13–33.

